

Ronde 8

Marijke De Belder
Universiteit Utrecht
Contact: m.n.r.debelder@uu.nl

Vossenstreken in de spelling: taalbeschouwingsonderwijs over spelling in *de Reinaert*

10

1. Inleiding

Taalbeschouwingsonderwijs hoeft geen grammaticaonderwijs te zijn. Je kunt leerlingen bijvoorbeeld ook laten nadenken over schriftsystemen en hoe die samenhangen met de morfologie en de fonologie van het Nederlands. Dat is een laagdrempelige vorm van taalbeschouwing, want dankzij het spellingsonderwijs hebben leerlingen veel voorkennis over schrift. Tegelijkertijd staat het normatieve karakter van het spellingsonderwijs een beschouwende houding soms in de weg. Daarom is het vaak handiger om weg te blijven van het sterk genormeerde Standaardnederlands. In deze bijdrage bespreek ik hoe je van het Middelnederlands gebruik kunt maken om metareflectie over spellingsregels te bevorderen en taalbeschouwingsonderwijs te integreren in literatuuronderwijs. Ook ga ik kort in op andere, gelijkaardige ideeën die je kunnen inspireren.

2. Grafematiek

Bij taalbeschouwingsonderwijs denken we vaak aan grammatica en woordsoortenleer ('redkundig en taalkundig ontleden'), al is de taalkunde als wetenschappelijke discipline natuurlijk een huis met veel meer kamers. De aandacht voor grammatica komt voort uit traditie, maar er is geen dwingende reden om aandacht voor de structuur van de taal tot de zinsstructuur te beperken. Je zou bijvoorbeeld evengoed woordvorming (morfologie) of klankleer (fonetiek en fonologie) een plaats kunnen geven. Een in de Lage Landen minder bekende optie is 'de grafematiek'. De grafematiek is de wetenschappelijke studie van schriftsystemen en spelling (Fuhrhop & Peters 2013). Het is een tak van de taalkunde die snijvlakken heeft met andere taalkundige disciplines, zoals de fonologie en morfologie, de historische taalkunde, de sociolinguïstiek en de psycholinguïstiek. Metareflectie over spellingssystemen krijgt in ons taalgebied relatief weinig aandacht in het taalkundig onderzoek en het onderwijs, zeker in vergelijking met andere takken in de taalkunde en met andere landen. Dat betekent zeker niet dat er niets is. Nunn (1998), Neijt (1999), Nowak (2021), van der Sijs & Rem (2021), van Reenen (2021) en de talrijke psycholinguïstische bijdragen uit de vakgroep rond Dominiek Sandra zijn voorbeelden van relevante studies. In deze bijdrage bespreek ik dat zulke grafematische inzichten een interessante plek in het taalbeschouwingsonderwijs zouden kunnen innemen.

3. Norm en verwondering

Het is altijd goed als taalbeschouwingsonderwijs start vanuit een ervaring van voelen en verwondering (Coppen 2012). Bij spelling krijg je leerlingen echter niet altijd zomaar in die stand. De leerling is immers vertrouwd met spellingsonderwijs dat sterk prescriptief is. Het denken over hoe het moet zijn, bevordert niet altijd het denken over hoe het ook had kunnen zijn. Daarom werk je idealiter dus met taaldata die niet onderhevig zijn aan een norm. Middelnederlandse teksten bieden die uitweg.

4. Middelnederlands

Hoe onze spelling eruit zou zien als we er geen afspraken rond hadden, hoeft niet bij een gedachte-experiment te blijven. Elk Middelnederlands manuscript biedt concreet taalmateriaal. Wanneer Middelnederlandse literatuur besproken wordt, kun je een uitstapje maken naar spelling. Op die manier kun je ook literatuur en taalbeschouwingsonderwijs integreren. Je onderwijs krijgt dan vorm vanuit een rijke tekst die je vanuit verschillende neerlandistische invalshoeken benadert en niet vanuit domeinen.

5. (Voor)wetenschappelijk denken

Het taalbeschouwingsonderwijs kan (voor)wetenschappelijk denken stimuleren (Dielemans & Coppen 2020; van Rijt e.a. 2020; van Rijt & van Oostendorp 2025). De taalkunde is een empirische wetenschap waarbij de taalkundige data beschouwt, hypothesen opstelt en die hypothesen verifieert. Die cyclus kun je inoefenen in de klas en de grafematiek is daarbij misschien laagdrempeliger dan andere taalkundige disciplines, net omdat de leerling zo vertrouwd is met nadenken over spelling. Vergelijk bij wijze van voorbeeld eens de volgende verzen uit *Van den vos Reynaerde*, die in het manuscript vlakbij elkaar staan:

- (1) Ende *Reynaerd* soude hebben ghedaen
Sine onsculde. (vers 81-82)
- (2) Mi hevet *Reynaert*, dat felle dier,
So vele te leede ghedaen. (vers 88-89)

Naar de vos wordt in het handschrift twintig keer verwezen als *Reynaerde*, dertien keer als *Reynaerd* en vijftig keer als *Reynaert*. Dit zijn data die leerlingen zelf kunnen verzamelen. Je kunt je leerlingen vervolgens een hypothese laten opstellen waarom er soms *Reynaerd* gespeld werd. Als het goed is, vermoeden ze gelijkvormigheid voor *Reynaerd* (Reynaerde-Reynaerd) en ‘spel wat je hoort’ voor *Reynaert*, en zien ze in dat de kopiist nog niet veel last had van modern gecodificeerd denken en een spellingsgeweten. Misschien hebben de leerlingen andere hypothesen en trekken ze de betrouwbaarheid van de leesbaarheid van het handschrift in twijfel, wat ook een neerlandistisch inzicht zou zijn. Ze hebben vast nog ideeën. Of dat correcte hypothesen zijn, doet er niet veel toe. Van belang is dat ze neerlandistisch redeneren.

6. Leerdoelen

Door de spelling van ‘dt’ in de Reinaert te behandelen, integreer je allerlei leerdoelen: leerlingen beschouwen taalverandering, doen aan taalkundig redeneren en raadplegen een neerlandistische bron als je DBNL gebruikt. Doordat je over de geschiedenis van codificatie praat, werk je bovendien ook aan burgerschapsonderwijs. Daarbij heb je dan hopelijk ook bereikt dat leerlingen inzien dat het Nederlands evengoed op een andere manier gespeld had kunnen worden: het Middelnederlands toonde het aanbod aan mogelijkheden toen de afspraken nog niet vaststonden.

7. Conclusie

Het Middelnederlands laat toe om na te denken over hoe het Nederlands gespeld zou worden mochten er geen regels zijn. In mijn lezing op de HSN-conferentie laat ik, aan de hand van *de Reinaert*, zien hoe je taalbeschouwingsonderwijs over spelling en taalstructuur concreet kunt vormgeven op verschillende abstractieniveaus, en hoe je deze leerdoelen kunt integreren met leerdoelen rond literatuur. Ik zal ook kort andere voorbeelden voor integratie noemen, zoals een integratie van een studie naar leestekens en stilistiek (Fuhrhop e.a. 2023).

Referenties

- Coppen, P.A. (2012). “Sturen zonder handen”. In: S. Vanhooren & A. Mottart. *Zesentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 207-223.
- Dielemans, R. & P.A. Coppen (2021). “Defining linguistic reasoning. Transposing and grounding a model for historical reasoning to the linguistic domain”. In: *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 9 (1-2), p. 182-206.
- Fuhrhop, N. & J. Peters (2013). *Einführung in die Phonologie und Graphematik*. Heidelberg/Berlijn: J.B. Metzler Verlag.
- Fuhrhop, N., K. Peters & N. Schreiber (2023). ‘Das Semikolon in Hagar Peeters’ *Malva*’. In: N. Fuhrhop, L. Reinken & M. Schreiber (2023) *Literarische Grammatik. Wie Literatur- und Sprachwissenschaft voneinander profitieren können*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, p.79-102.
- Janssens, J., R. van Daele & V. Uyttersprot (1991). *Van den vos Reynaerde. Het Comburgse handschrift*. Leuven: Uitgeverij Davidsfonds.
- Marynissen, A, D. Bock & A. Terhalle (2021). “Op weg naar een geschreven eenheidstaal”. In: *Taal en Tongval*, 73 (2), p. 245-295.
- Neijt, A. (1999). ‘Spelling’. In: W. Smedts & P.C. Paardekooper (1999). *De Nederlandse taalkunde in kaart*. Leuven: Acco Uitgeverij, p. 249-256.
- Nowak, J. (2021). “Zur Diachronie der satzinternen Großschreibung im Niederländischen”. In: *Taal en Tongval*, 73 (2), p. 209-243.
- Nunn, A.M. (1998). *Dutch orthography: A systematic investigation of the spelling of Dutch words*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, Holland Academic Graphics. [Doctoral dissertation].
- Reenen, P. van (2021). “Twee problematische foneemopposities door de eeuwen heen: /s/-/z/ en /f/-/v/ in het Nederlands”. In: *Taal en Tongval*, 73 (2), p.167-208.

- Rijt, J. van, A. Wijnands & P.A. Coppen (2020). “How secondary school students may benefit from linguistic metaconcepts to reason about L1 grammatical problems”. In: *Language and Education*, 34 (3), p. 231-248.
- Rijt, J. van & M. van Oostendorp (2025). *Zodat taal boeit. Inspirerende taalkunde voor in de klas*. Huizen: Uitgeverij PICA.
- Sijs, N. van der & M. Rem (2021). “Medeklinkerwisseling tussen enkel- en meervoudsvormen. Een combinatie van spellingsbeginselen”. In: *Taal en Tongval*, 73 (2), p. 137-166.